

marife

bilimsel birikim

ORYANTALİZM

Muhammed Hamidullah'ın
Aziz Hatırasına

yıl : 2 sayı : 3 kış 2002

ORYANTALİZMİN GÖLGESİNDE DİVAN ŞİİRİ

Kemal KAHRAMAN*

Oryantalizm, en genel tanımıyla, "Batı'nın "Doğu" hakkında bilgisidir. Edward Said, Oryantalizm alanında öncü kabul edilen ve paradigma oluşturan kitabında, bu bilgiyi üç boyutta ele alır:

Birincisi, en kolay tanımıyla, Oryantalizm, akademik bir disiplindir. Bu açıdan bakılınca, Doğu üzerine yazı yazan ve ders veren herkes Oryantalisttir ve yaptığı iş de Oryantalizmdir. İkincisi, muhayyileye dayanan Oryantalizmdir. Bu, aralarında Aiskhylos, Victor Hugo, Dante ve Karl Marks'ın da bulunduğu geniş bir felsefeciler, şairler, romancılar, iktisatçılar topluluğunun, Doğu insanının örflerine, yazgılarına, düşünce dünyalarına, romanlarına, destanlarına ilişkin yazılarında ortaya çıkan Doğu-Batı ayrımına dayanan Oryantalizmdir. Üçüncüsü ise, diğer ikisine göre biraz daha tarihi ve somut, fonksiyonu " *açıktan açığa farklı bir dünyayı algılamak, bazı durumlarda kontrol etmek, yönlendirmek hatta eritmek olan bir disiplindir.*¹ Edward Said, bunun başlangıcını onsekizci yüzyılın sonu olarak belirler.

Oryantalizm, üçüncü boyutu ile, saf bir bilgi olma konumundan çıkarak, Aydınlanma sonrası Avrupa kültürünün, Doğu'yu siyasi, sosyolojik, askeri, ideolojik, ilmi olarak çekip çevirebilmesini hatta üretebilmesini sağlayan o müthiş sistemli disiplin haline gelmiştir. Böylece, *Batı'yı" başkalarını" bilme ve yönetme nesnesi haline getiren Oryantalizmin asıl önemli işlevi, siyasi, ekonomik ve kültürel birlik olarak Batı'yı ve batılı özneyi hakim bir evrensel norm ve merkez olarak kurma olmuştur.*² Çünkü, " *Avrupanın kendisini bir kültürel kimlik olarak konumlandırabilmesi için ötekine ihtiyacı vardır. Bu öteki de Doğu olarak işaretlenir. Batı'dan farklı ama ondan aşağı, barbar ilkel bir Doğu imgesidir. Oryantalizm bu işaretlenmenin adıdır.*³ Bryan Turner ise, "Oryantalizm ve İslamda Sivil Toplum" adlı makalesinde Oryantalizmin görevini " *Doğunun sonsuz karmaşasını, anlaşılabilir tipler, karakterler ve kurumlara indirgemek*⁴ olarak belirtir. Kısaca Oryantalizm, hegemonik bir

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi, kahramanoglu@selcuk.edu.tr

¹ Edward Said, *Oryantalizm*, Çev. Nezih Uzel, İrfan Yayinevi, İstanbul 1995, s 13-14

² Oryantalizm, *Hegemonya ve Kültürel Fark*, Derleyenler: Keyman, Mutman, Yeğenoğlu, İletişim yayınları, İstanbul 1999, 2. Baskı , s 9

³ Hilmi Yavuz, *Modernleşme, Oryantalizm ve İslam*, Boyut Kitapları, İstanbul 1999, s. 56

⁴ Bkz. *Oryantalistler ve İslamiyatçılar*, Asaf Hüseyin, Robert Olson, Cemil Kureşi, İnsan Yayınları, İstanbul 1989 s. 37

işlemdir; Batı'nın kendisini merkeze alıp "öteki" (Doğu) ni zaman içinde geriye itmesidir.

ORYANTALİZMİN GÖRÜNMEZ KILDIĞI ŞİİR: OSMANLI DİVAN ŞİİRİ

Oryantalizmin "yönlendirme", "indirgeme", "ötekileştirme" ve en önemlisi "eritme, görünmez kılma" işlevlerinden en olumsuz etkilenen hiç şüphesiz Divan Şiiri olmuştur. Oryantalizmin bütün tarihi boyunca, Divan Şiiri, gözardı edilmiştir. Batı'da Osmanlı edebiyatına yönelik çalışmalar, bir elin parmağını geçmiyor. Bilindiği gibi, bir kaç dikkate değmeyen çalışma dışında, Batı'da Divan Şiiri'ne yönelik ilk önemli çalışma, Baron Von Hammer-Purgstal'ın 1836 ile 1838 tarihleri arasında Peşte'de yayımlanmasına başlanan dört ciltlik "Geschichte der Osmanischen Dichtkunst" adlı eseridir. Eserde, 2200 kadar Osmanlı şairinin biyografik bilgileri bulunmaktadır. İkincisi, M. Dora D'istria'nın 1877 yılında yayımlanan ve Havass Yayınları'nca 1982'de "Osmanlılarda Şiir" adıyla Türkçeye çevirilen La Poésie des Ottomans'tır. Üçüncüsü ise, W. J. Wilkinson Gibb'in ilk cildi 1900 yılında Londra'da son cildi de aynı şehirde 1907'de yayımlanan altı ciltlik meşhur "Osmanlı Şiir Tarihi" adlı eseridir.

Antropoloji ve diğer Sosyal Bilimlerin de yardımıyla bilgiye dayalı olarak Doğu'yu dönüştürmek ve kontrol etmek isteyen Batı'nın Osmanlı şiiri karşısındaki bu sessizliğinin sebebi ne olabilir?

Batı'nın bu kayıtsızlığına dikkati çeken, önemli bir araştırmacı Türkiye'de özellikle, Din ve Tasavuf konularındaki araştırmaları ile tanınan Annemarie Schimmel'dir. Kendisine, bir Alman yayınevi tarafından, Yakın Doğu lirik şiirine dair bir antoloji hazırlanması teklif edildiğinde, Eski Mısır, Babil, İsrail, Arap ve İran edebiyatlarından az çok iyi tercüme edilmiş değerli çalışmaları koyalıkla bulabildiğini belirten yazar, Klasik Türk edebiyatına gelince tam bir hayal kırıklığına uğrar: "Hâfız ve Hayyam geniş bir muhitte tanınır, fakat Bâkî ve Fuzûlî'nin kim olduğunu sorsanız bilemezler. Dünya edebiyatı tarihine ait kitapların çoğunda ve Şarkiyatçılar (Oryantalistler) tarafından hazırlanan etüdlerde bile, Türk divan edebiyatı'nın İran edebiyatı'nın zayıf bir taklidi, solgun bir gölgesi olduğunu okuyabilirsiniz. Türk Edebiyatı'nın Almanya'da çok az okunur olması bir taraftan şaşılacak bir haldir. XV. Asırdan itibaren Alman edebiyatında Türkler oldukça büyük bir rol oynamışlardır. Alman halk şiiri o zaman Batı'da ilerleyen Türklerden sık sık bahseder (tabii pek menfi mânâda). XVIII. asırda bilhassa velüt müellif Lohenstein'in mutaktan ve hayalle dolu piyeslerinin konuları, Osmanlı sultanlarının saraylarında vaki olan maceralardır. 1650 senesinden itibaren İran edebiyatından daha canlı daha kuvvetli olan Türk edebiyatıyla Almanya'da kimse meşgul olmamıştır. Meşhur Şarkiyatçı Joseph Von Hammer, Hafız tercümesi ile Goethe'ye ilham verirken, bir kaç sene sonra kaleme aldığı Bâkî divanının tercümesi Garp edebiyatında hiç bir tesir bırakmamıştır. XIX. Asrın ilk yarısında Almanya'nın en mahir Şarkiyatçısı Friedrich Rückert, Türk Divan edebiyatından hiç bir şiir tercüme etmemiştir. Arap, İran, Çin ve Hind'den maharetli tercümeleri vardır. Bu âlim ve şair Türk edebiyatıyla meşgul olsaydı şüphesiz bu edebiyat aleyhine hakim olan peşin hükümleri bertaraf edebilirdi. Bu durum Gibb'e kadar böyle devam etmiştir.⁵

Osmanlı şiirinin Batı'daki en tanınmış uzmanı olan Washington (Seattle) Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Kültürü Bölümü (emekli) Profesörü Walter G. Andrews, Batı'nın Divan şiirini yok sayması konusunda en tutarlı görüşün sahibidir. Osmanlı şiirine dair çalışmalarda tesbit ettiği perspektif hatalarını düzeltmek için kaleme aldı-

⁵ Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, Haz. Mehmet Kalpaklı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s. 153

ğini söylediği eserinin önsözünde şunları söyler: " Osmanlı şiirinin gözardı edilmemiş bir edebi fenomen olduğunu ciddi olarak iddia eden hiç kimseye rastlamadım. Osmanlı şiiri, Türkiye dışında dünya edebiyatını, kültürünü ya da medeniyetini temsil eden herhangi bir derlemede çok az yer almıştır. Aldığı yer o kadar az ki neredeyse görünmez demek mümkündür."⁶ Andrews bu tavrı garib olarak değerlendirir. O'na göre, "Dünya Edebiyatı" kavramı çerçevesinde şimdiye kadar Osmanlı edebiyatının yerinin çoktan konumlandırılmış olması gerekirdi. Çünkü, " Osmanlı imparatorluğu, yaklaşık olarak Kolomb döneminden 1. Dünya savaşının sonuna kadar tek başına ve tartışmasız bir şekilde, büyük müslüman ötekini temsil etmiştir. Kuzey Afrika'dan, Orta Doğu ve Doğu Avrupa'ya ve Orta Asya'ya kadar, çok sayıda insan üzerinde derin kültürel etkileri olmuştur. Gene de Osmanlı toplumunun her düzeyinde şiirin güçlü bir etkinlik olmasına karşın, bu büyük siyasi, iktisadi toplumsal ve kültürel varlığın dikkate değer bir edebiyat kültürünün olmadığı hiç tartışmaksızın ve neredeyse evrensel bir kabul görmüştür. Eğer bu doğru olsaydı, tüm dünyada eşsiz bir örnek oluşturur ve yalnızca bu bile üzerinde önemle durulmayı gerektirecek bir konu olurdu."⁷

Schimmel, yukarıda ele alınan yazısında, Divan Şiiri'nin Batı'da yankı bulamamasının sebeplerinden birisi olarak, Türk dilinin yapısının Batı dillerinden tamamen farklı olmasını gösterir. Bu yapı farklılığı, Divan edebiyatının, bir Avrupa diline nazmen çevrilmesinde önemli engel teşkil etmiştir. Oysa Farsça bir şiiri bütün özelliklerini koruyarak bir Avrupa diline aktarmak nisbeten kolaydır. Çünkü, Farsça ile Avrupa aynı dil ailesinin üyesidirler.

Schimmel söz konusu yazısında, Oryantalistler tarafından hazırlanan eserlerde, Türk Divan edebiyatının İran edebiyatının zayıf bir taklidi, solgun bir gölgesi olduğunu okuyabilirsiniz der ve bu durumun Gibb ile bittiğini düşünür. Ancak bugün biliyoruz ki, Gibb'de sonra da durum değişmemiştir. Çünkü aynı yargılar, Gibb ile devam etmiştir. Oysa, Gibb eserini yazarken oldukça iyi niyetlidir: " Bu eseri yazmaktaki asıl maksadım Oryantalistler için Osmanlı şiirinin kısa bir taslağını sağlamak değil; okullarımızda şimdiye kadar hiç bir yazar tarafından kendi dilimizde yazılmayan bir edebiyat tarihine İngiliz okuyucularının da ulaşmasını temin etmektir. Arap ve İran edebiyatları tarihi bir miktar da olsa bilinmektedir. Fakat, Türk edebiyatı hususunda Türklerin edebiyatı yoktur (vurgu Gibb'e ait) gibi mantıksız bir sonuca götürecek olan anlamsız bir cehalet hüküm sürmektedir. Bu cehaleti ortadan kaldırmak için bir şeyler yapmak ümid ve gayretinde olduğumdan vasat İngiliz okuyucularına ulaşmaya çalıştım."⁸ Buna rağmen, Gibb de Divan şiirini unutulmaktan kurtaramamıştır. O halde, Türkçeye bile yazıldıktan yüzyıl sonra çevrilmiş bu geniş muhtevalı ve oldukça meşhur eser, niçin Batı'da Osmanlı şiirini duyurmaya yetmemiş hatta tam tersi bir sonuç doğurmuştur? Andrews'e göre, Gibb, tanınmış bir otorite olarak, kendisinden önceki Oryantalistlerin düşüncelerini devam ettirmiş hatta onların görüşlerini rasyonelize etmiş ve Osmanlı şiirini görünmez kılmakta esas rolü oynamıştır. Çünkü, Gibb de " Osmanlı şiirini ve genelde Osmanlı kültürünü, Oryantalist bakış açısının egemen olduğu bir söylem içerisinden okumuştur."⁹

Divan Şiiri'nin Batı'da unutulmaya terk edilmesinin zihni arka planını incelediğinde Andrews'in karşısına yukardaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Oryantalizm

⁶ Walter G. Andrews, *Şiirin Sesi Toplumu Şarkısı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000

⁷ Walter G. Andrews, *Yabancılaşmış Benin Şarkısı*, Defter, Bahar 2000, Yıl 13, Sayı:39, s. 106

⁸ E. J. Wilkinson Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi*, Çev. Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, (Tarihsiz), c.1, s. 24

⁹ Hilmi Yavuz, *Modernleşme, Oryantalizm ve İslam*, Boyut Kitapları, İstanbul 1999, s.89

çıkar: " Osmanlıların bizim geçmişimiz üzerinde apaçık ve derin, bugünümüz üzerindeyse kalıntısalsal etkilerine karşın, onları yüzyıllık eski düşmanlıkların çarpıtıcı aynasında gördüğümüz kadarıyla ve elbette eksik tanıyoruz. Bir düşman olarak Osmanlıyı daima zorba bir savaşçı saymanın ve asla duyarlı bir şair olamayacağını düşünmenin belirli bir yararı olmuştur. Dahası evrensel edebi tarih, evrensel edebi değerler, saf ulusal diller ve kültürlere ilişkin kuramsal ve pratik nosyonlarımız, Osmanlıların, Avrupa ne ise onun tam tersi olduğunun düşünüldüğü bir dönemde ortaya çıkıp gelişmişlerdir".¹⁰

GİBB'E KARŞI ANDREWS YA DA DİVAN ŞİİRİNİN YENİDEN KURULMASI

Gibb'in, Oryantalizme hizmet eden ve Divan Şiiri'ni gözden düşüren tezlerinin en önemlilerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Osmanlıların ait olduğu Doğu ve Batı kültürünün yanısıra Tatarlar, Türkmenler ve Moğollar adıyla anılan büyük ırk hiç bir zaman asla şahsi özelliklerinin damgasını taşıyan ne bir din, ne bir felsefe ve ne de bir edebiyat meydana getirmişlerdir.¹¹

-Türkler, mizaç itibarıyla güçlü dini hisleri olan insanlar değillerdi, hatta kendi hallerine bırakılmış olsalardı, kesin olarak belirli bir dinleri olmayacaktı.¹²

- Türkler, İrânlılardan yalnızca düşüncelerini nasıl ifade edeceklerini öğrenmekle kalmamışlar, ne düşüneceklerini ve ne şekilde düşüneceklerini öğrenmek için de onlara müracat etmişlerdir. Günlük hayatta pratik konularda ve devlet işlerinde kendi fikirlerini tercih etmişler fakat ilim, felsefe ve edebiyat alanında yetersizliklerini kabul etmişler ve yalnızca metodlarını elde etmek için değil, aynı zamanda onların ruhlarına, düşüncelerine ve hislerine bürünmek için de İrânlılarla aynı okula gitmişlerdir.¹³

-Doğu, bir bütün olarak, ele alınan konudan çok onun ayrıntılarına karşı daha hassastır. Bu zihni tutum fizikî, maddî, bütün fenomenlerin varlığında devam ettirilir; gerçekte bir doğulu ağaca bakıp ormanı görmeyen bir adam durumundadır.¹⁴

- Her türlü müphem ifadeyle yüklü zevke düşkün bu şiir (Divan Şiiri), kaçınılmaz olarak son derece sunidir ve gerçekte bu sunilik şiirin en önemli hususiyetidir. Bu da tabii olarak samimiyetsizlik doğuracaktır.¹⁵

-Osmanlı şiirinin geniş halk kitlelerine kapalı olduğunu söyleyebiliriz. Özel bir eğitim almadan bu dili anlamak imkanı yoktur.¹⁶

-Gazelerde "gerçek dünyaya" dolaysız ve açık göndermeler son derece düşük düzeydedir.¹⁷

Osmanlı şiiri yabancı bir kültürden alınmış, sosyo-kültürel bağlamdan kopuk, ses ve söz oyunlarında hüner göstermeye, boş bir müzikselliğe yönelmiş, kendisini üreten kültür için esas itibarıyla anlamdan yoksun yapay bir olgudur.¹⁸

- Bu şairler için, üslup, tavır konudan önce gelir; söyleyecekleri şeyin ne olduğu onları daha az ilgilendirir; önemli olan nasıl söyleyecekleridir. Dolayısıyla bir yığın sınırlı sayıda tema onlara yüzyıllarca kafi gelmiştir.¹⁹

¹⁰ Hilmi Yavuz, a.g.e , s.90

¹¹ E. J. Wilkinson Gibb, a.g. e. s.29

¹² a.g.e, s.30

¹³ E. J. Wilkinson Gibb, a.g.e, s.33

¹⁴ a.g.e, s. 41

¹⁵ a.g.e, s.41

¹⁶ a.g.e, s.43

¹⁷ a.g.e, s. 44

¹⁸ Walter Andrews, *Osmanlı Gazel Estetiğine Yeni Bir Bakış*, Kaşgar, Haziran 98,c.4, s.6

Gibb, yukarıda en önemlilerini sıraladığımız bu ve buna benzer tenkitlerini, eserinin dördüncü cildinin başında şöyle özetler: " Bu uzun dönem boyunca, Osmanlı şiirine yetiştiği dar okul dışında hiç bir sesin ulaşmadığını, başlangıçta nasıl Fars kökenli olduğunu, ana gövdesinin ta sonuna kadar nasıl Fars nitelikli kaldığını, boş bir mücadele içinde çarpınarak ölü bir kültürün durgun bataklığına nasıl sürüklenip gittiğini gördük." Fakat Gibb sevinçlidir. Çünkü eserin yazıldığı tarih olan bindokuzyüzlü yıllarda, Türkiye, Batılılaşma yolunda oldukça mesafe almıştır. Böylece Avrupanın estetik değerleriyle örtüşmeyen Divan Şiiri yerini Batılılaşmış Türk edebiyatına terketmektedir. Gibb bu değişmeyi oldukça şairane bir tarzda dile getirir: " Asya yerini Avrupa'ya bırakmak üzeredir. Batı dünyasından gelen bir ses, Doğu semalarında İsrail'in suru gibi yankılanmakta; ve işte, Türkiye'nin müz'ü, ölüm uykusundan uyanmakta, bütün ülke coşmuş bayram etmekte, hayat bulmaktadır, çünkü insanların gözleri önünde yeni bir dünya, yeni bir sema doğmuştur. İnsanların kulakları şu anda ilk defa, dağların, tepelerin, vadilerin seslerini duymakta, gözleri açılıyor, artık bulutların ve dalgaların duyurmak istediklerini görebileceklerdir. Gelenek ve adetlerin katı kuralları bir kenara itilecek, şair nereden istiyorsa ilhamını oradan alacak ve neyi söylemek istiyorsa içinde olan her şeyi söyleyebilecek bir özgürlüğe kavuşacaktır. "²⁰

Gibb'in bu tezleri o kadar önemlidir ki kendisinden sonra gelenler bunları tekrarlamaktan başka bir şey yapmamışlardır. Hatta bu şiirin asıl sahibi olan Türk entelijansiyası bile, Oryantalizmin şuuraltımıza ne derece nüfuz ettiğini gösteren bir tavırla Gibb'i takip etmişlerdir. Bunlar arasında en dikkate değer olanı, Eski Türk Edebiyatının en büyük otoritesi Fuat Köprülü'dür: " Hayatın en büyük esası samimiliktir. Bu itibarla hayat ile bağı olan edebiyat, mutlaka samimi bir edebiyattır. İran örneklerini taklit ederek saraylarda ve medreselerde meydana getirdiğimiz eski edebiyat, gazel ve kaside edebiyatı, ilk devirlerin (İslam öncesi) zıddı sayılabilecek bir özelliğe sahiptir. Bozkırların, dağların vahşi ve yapmacıksız seslerini kaval ve kopuzla inleyen edebiyat nasıl doğrudan doğruya milletin hayatından doğmuşsa, bu gazel ve kaside edebiyatı da o kadar halk hayatından uzaktır. Zevklerini medrese ve saraylarda Acem şairlerinin divanları ile terbiye eden eski şairlerimiz halktan her surette ayrılmayı kendilerine büyük bir şeref biliyorlardı."²¹

Walter G. Andrews, Gibb'in ve onu takip edenlerin tezlerinin tam karşısında yer alır. Batı emperyalizminin Oryantalizm kılığında kazandığı en önemli ve fiilen hiç sorgulanmayan zaferin, Osmanlı kültürünün tamamen gözardı edilebilir bir fenomen olarak yeniden kurması olduğunu düşünen Andrews, Hilmi Yavuz'un tabiriyle " Osmanlı lirik (gazel) geleneğini, yüzyıllardır içine gömüldüğü Oryantalist söylemden kopararak yeniden inşa eder."²² Onun dilimize çevrilen, "Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı" adlı eseri, Divan Şiiri'nin, Batı'da ve Doğu'da nasıl yanlış okunduğunu ele alan ve doğru okunmasını gösteren, bugüne kadar tesadüf edemediğimiz, hem Batı hem de "Türk entelijansiyasının pısrık Oryantalizmine şiddetli darbe indirebilecek benzersiz bir çalışmadır"²³

Andrews, "Batı'da Osmanlı Şiirini okumak: Yeniden-Yapılandırma,,Yeniden-Yapılandırma Sonrası ve Ötesi, Oryantalizmin Politikası"²⁴ adlı makalesinde, Osmanlı şiiri değerlendirilirken düşülen perspektif hatalarını teker teker düzeltir:

→

¹⁹ E. J. Wilkinson Gibb, a.g.e, s.43

²⁰ E. J. Wilkinson Gibb, a.g.e, c.v, s.514

²¹ Orhan F. Köprülü, Köprülü'den Seçmeler, M.E.B Yayınları, İstanbul 1990, s.65-66

²² Hilmi Yavuz, Modernleşme, Oryantalizm ve İslam, s.88

²³ Hilmi Yavuz, a.g.e, s.88

²⁴ Bkz. Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, Haz. Mehmet Kalpaklı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999 s. 369

-Gibb'in ve takipçilerinin yargıları, su katılmamış bir ırkçı saçmalaktan başka bir şey değildir. Avrupalılar öğretmeden önce, Türkler kendilerini veya kültürlerini edebiyat yoluyla ifade etmekten acız bir halktı. Türklerin, entelektüel açıdan aşağı oldukları yönündeki saçma suçlamaya karşı yönelen bu iddiaların çok yüksek bir bedeli vardır: 500 yıllık Türk yüksek kültürünün aşağı olduğunun kabulü ve Divan Şiiri estetiğine ilişkin zarar verici, küçültücü ve serinkanlı edebi analize değil, psikolojik ve politik fantezilere dayalı bir gurup öncülün kabulü.

-Aristo'dan bu yana bizlere uyum, düzen ve bütünlük peşinde koşmak öğretilmiştir. Bunun sonucu olarak da fragmenter (parçalı) eserler bir belirsizlik ve "büyük sanat zinciri"(vurgu yazarın) içinde kenarda bırakılmış durumuna itildi. Buradaki büyük sanat zinciri derken de kastedilen doğal olarak "büyük batılı sanat zinciri"dir. Bu tek özgül estetik bakış açısını benimsememiş olanlar, büyük sanat zincirinin dışında kalmışlardır. Gazel de fragmenter yapısı ile bu kenarda kalmışlığa mahkum edilmiştir. Bu, Batı'nın nasıl bir etno-sentrisizm içerisinde olduğunun delilidir. Ancak, günümüzde sanat eserinde aranan uyum, düzen ve bütünlük ideallerimiz ciddi olarak sorgulanmaktadır. Kaldı ki, Gazel şairleri de istedikleri zaman bütüne dayanan eserler meydana getirebiliyorlardı ve bunun örnekleri de hayli çoktur. Bu anlamda, Gazel'i kenarda bırakılmış kılan kullanıldığı süre veya etki alanı değil bu türün edebiyat sanatı içerisinde neyin normatif olduğu konusunda yaygın olarak benimsenmiş varsayımlarla olan ilişkisidir.

-Yeni ortaya çıkmakta olan yapısalılık-sonrası anlayış da ekonomik, siyasi ve ruhi güdülenmelerimizin evrensel doğru yaratma yolundaki girişimlerimizin üzerindeki etkiyi kaçınılmaz olarak kabul etmektedir.

-Batılılara göre, düzen ve bütünlük metinden önce ve metinden ayrı olabilen merkezi bir kavramdır. Bu sebeple Batı'daki parçalı eserler de kendilerine ancak egzotik alanda yer bulabilmişlerdir. Batı'daki "gazel" türüne ilişkin "rasgele dizilmiş Doğu incileri" anlayışı da buradan kaynaklanmaktadır. Oysa, her kültürün kendine has başka bir düzen ve birbirine bağlama teknikleri vardır.

- Edebiyat sanatını, edebiyatın evrensellerine başvurarak değerlendirmek e-ninde sonunda emperyalist bir görüştür. Batı, sadece edebiyatta değil, ekonomide, siyasette ve toplumsal hayatın her alanında evrensel doğru yaratma çabasıdadır. Bu açıdan, Divan şiirine evrensellik adına bakışı, Osmanlı şiiri hakkında değil de ondokuzuncu yüzyılın kabulleri açısından incelemek gerekir. Nitekim Osmanlı şiiri değerlendirilirken, her zaman estetik değil siyasi bir tavır sergilenmiştir.

-Divan şiirinin hayattan uzak, soyut, mazmunlara dayanan bir yapıya sahip olmasına gelince, Osmanlı şiir tecrübesinin özelliği, hakikatin doğal dünyanın dışında gözlemlerimizden bağımsız olarak varolmasına dayanıyordu. Tek tek olgularla uğraşmak hakikatin gizlenmesi anlamına gelir. Şiirin irrasyonel olması bu açıdan normaldir. Ayrıca, Gazellerin sınırlı bir semantik yüzeye sahip olması, kompozisyon geleneğinin sadece bir cephesidir; bu kompozisyonda şiirsel kimyanın sınırlı elemanları, zekice ve özenli bir incelikle bir araya getirilerek son derece şaşırtıcı (bewildering) anlam katmanları üretmeye yaramaktadır.

-Osmanlı divan şiirinin yaklaşık beşyüz yıl boyunca serpilip gelişmesine kaynaklık eden şey, bu şiirin geniş bir kitlenin ilgilendiği önemli konuları akıcı, anlamlı ve dolaysız bir biçimde dile getirmesidir. Gerçek hayatla ilgisi olmamak şöyle dursun, çok büyük ihtimalle, kendisini üreten kültürün ve toplumun hayatıyla her türlü alışverişiyi vardır.

- Osmanlı lirik şiiri, İran dili şiirinin bir varyantı değildir. Chacuer'in şiiri ne kadar Fransızca, Milton'un şiiri ne kadar Latince, Goethe'nin şiiri ne kadar İngilizce ise Osmanlı şiiri de o kadar Farsça'dır. Divan Şiiri, yaratıcılıktan mahrum ve taklitten öteye gidemeyen, samimiyetten uzak kimselerin değil, son derece karmaşık bir sosyo-kültürel bağlam içerisinde yer alan çok sayıdaki ve sık sık çatışan motivasyon ve ihtiyaçları yansıtan olağanüstü yetenekli şairlerin ürünleridir.

- Osmanlı şiiri bugünün estetiği ile bakıldığında, görüldüğünden çok daha ilginç ve değerli bir araştırma konusudur. Bu edebiyat hiç bir tarafı ile başka edebiyatlardan aşağı değildir ve bize başka hiç bir yerde görülemeyen insanlık durumuna ilişkin yeni içgörüler kazandırabilir.

- Osmanlı gazeli, taklit değil Türk kültürün otantik ve değerli bir ürünüdür.

Andrews, yazısının sonunu şöyle bağlıyor: "Osmanlı edebiyatı için yeniden bir değerlendirme yapmanın zamanı gelmiştir; ve böyle bir değerlendirme, modern ve yakın dönem Orta Doğu kültürünün doyurucu bir şekilde anlaşılması açısından kritik önem taşımaktadır"²⁵

SONUÇ

Oryantalizmin yok muamelesine tabi tuttuğu Divan Şiiri düştüğü yerden kalkacaktır. Bu da ancak, Oryantalist tezlere verilecek ciddi cevaplarla mümkündür. Belki bugün, bu tezlerin bir kısmının eski tesirini kaybettiğini söylemek de mümkündür. Ancak, büyük bir bölümüyle eski bakış tarzları devam etmektedir. Osmanlı şiirinin öteki olarak algılanmasının yanlışlığına, en tutarlı cevapların, bir batılıdan daha doğrusu bir Amerikalıdan gelmesi de dikkate değer bir durumdur. Andrews, kitabında Oryantalizmin tezlerinin tek bir kitapla ortadan kalkacağını düşünmenin safdillik olduğunu söyler. Kaldı ki, Andrews'in son yazılarında, savunduğu bu düşüncelerden, kendi tabiriyle, çok ciddi kaymalarını da görmek mümkündür. Aslında bu bize, bir batılının ne kadar uzman ve samimi olursa olsun Divan Şiiri'ne dışardan bakmaktan kurtulamayacağını da gösterir. Bu konuda ciddi yerli çalışmalara ihtiyaç vardır. Ne yazık ki, Türk aydınları da Oryantalizmin bu tezlerine, can ü gönülden katılmış ve onların eserlerinde de Osmanlı "öteki" olarak değerlendirilmiştir. Divan Şiiri ile daha çok dar bir akademik çevre ilgilenmiş ve yapılan çalışmalar teorik olmaktan çok teknik alanlara hasredilmiştir. Bu teknik çalışmalar, bir ihtiyaç olduğu kadar, bizde edebi meselelerde teorik düşünme alışkanlığımızın olmamasının da bir sonucudur. Son yıllarda, teorik çalışmaların artması sevindirici olsa da, yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Batının edebi eserleri yeniden yapılandırırken geliştirdiği bir çok teknik, Divan şiirine de uygulandığında, Osmanlı şiirinin hem kültür hem sanat hayatında hem de dünya edebiyatında, hakiki yerini alacağını söylemek mümkündür.

²⁵ *Osmanlı Şiiri Üzerine Metinler*, Haz. Mehmet Kalpaklı, İstanbul 1999, s. 369